

Från Åsebo genom Ruda gamla by till Ruda lund

Vi förflyttar oss från Åsebo mot Ruda gård. När vi passerat kvillen är vi inne på de marker som tillhörde Ruda gamla by med fem gårdar och soldattorp. Den gamla byn från 1500-talet är det som senare blev Ruda municipalsamhälle. Vi väljer citera Ur Högsbyboken Del 1 sid 156-162.

Ruda är omtalat under medeltiden. I Ruda finns i 1545 års jordebok fem hela hemman. Två är skatte, två frälse och ett krono. Samma antal hemman redovisas år 1600, då Ruda upptas under ”bötte skoghs” fjärding i jordeboken.

I 1622 års boskapslängd återfinns tre bönder från Ruda: Jöns har 9, Peder 9, och Nils 6 tunnors åkerland. Den 14/10 1669 säges i domboken Per Börjesson ha ett hemman, där han sår 6 tunnor och har äng till 16 nöt.

I reduktionsjordeboken år 1686 återfinns vi de fem hemmanen. De båda skattehemmanen, har lika skatt, kronohemmanet betydligt mindre. Det skattehemman som bebos av Bengt och Joen har varit skattevrak och helt öde 1639. Efter köp och byte är det förmedlat till ett halft hemman 27/9 1681. Det är indelt till överste Soopz regemente. Det andra skattehemmanet är ett gammalt kavallerihemman indelt till överste Stålhammar. Kronohemmanet bebos av Micell. Det är tidigare förmedlat till ett halft hemman men 1684 på Militie Commission till 3/8 i allt och indelt överste Soopz regemente som hemvist för mönsterskrivaren av livkompaniet. Det ena frälsehemmanet var öde 1639, 1650 och 1659. Det andra förmedlades till ett halft 1655 och till ¼ 1670, och det konfirmerades öde den 16/9 1680. Det gamla kavallerihemmanet återfinns vi sannolikt 1692. Husen på gården räknas här upp; åkern anges vara 10 tunnor och 2 skäppor, brukad i ensäde, lyckor är utsynta till ryttartorp m m. Hemmanet har del i Flisäng. Det finns ännu en handling (fuktskadad till oläslighet i höra marginalen). Det hör sannolikt till 1693-94 års rannsakingar och är en syn på den till 378 förmedlade kronogården, som blivit ruststam. Hus, åker och äng räknas upp, bl a utängar på Måven. Gårdens åkrar och ängar finner vi även år 1698. Stort intresse har en anteckning i Bok A i Kalmar:

Michel 9 st (änger) 4 qw (arter)

Skattegård 11 st (änger) 4 qw (arter)

Jon och Bengt 11 st 4 qw.

Nygranne 5 st. 7 qw. (5 och 7 ifyllda senare med annat bläck)

Förklaringar av ord.

Skattegård: skattehemman, (självägande) bondehemman vars ägare endast betalar offentlig-rättslig avgift (skatt) därför till kronan. Ägarna som kallades skattebönder, fullgjorde endast ett obetydligt antal dagsverken på Kronans gods och gårdar.

Löningshemman:

Cronohemman: staten tillhörig jord som brukas av enskild person med åborätt.

Kronoskatt: benämning i äldre kameral rätt på skatteskyldig jord, i motsats till frälse- och kronojord.

Åborätt: Besittningsrätt, ärftlig och överlåtbar rätt på obegränsad tid till nyttjande av jord, vanligen tillhörande staten.

Åbo bo: innehavare av jord under åborätt.

Skattevrak: Skattevrak sades skattehemmanet bli om ägaren i 3 år underlåtit betala grundskatt. Fram till 1798 såldes skattehemmanet, Kronan gjorde sig betald ur köpeskillingen eller också omfördes hemmanet i jordeboken till kronoegendom.

Frälse / Frälseköp: Försäljning av Kronans gods eller räntor till adelsman under 1600-talet. De första frälseköpen avslutades 1622, och pågingo under Gustav II Adolf och drottning Kristinas tid. I samband med reduktionssträvandena efter Kristinas tid upphörde frälseköp fullständigt.

Frälsehemman: Hemman vilkas innehavare voro befriade från flertalet av de skattejord åvilande allmänna utskylder till kronan, mot åtagande att bestrida krigstjänstgöring. Från början fingo

endast frälsemän äga frälsehemman. År 1723 utsträcktes denna rätt till adels vederlikar samt präster och borgare, så vitt avsåg allmänt frälse. År 1789 tillerkändes även bönderna samma rätt. Man skiljer i Sverige mellan andligt och världsligt frälse. Det förra är påvisat redan på 1200-talet. Det världsliga frälset uppkomst tycks hänga samman med den organisation av det svenska krigsväsendet, som ägde rum efter 1250 och det erhöll sin utgestaltning i det berömda Alsnö stadgar.

Starrvallsäng: ängar utmed Emån där starret togs tillvara som foder åt kreaturen.

Hårdvall: Slätteräng på fastmark

Palmar: betyder lass, här lass hö. Uttrycktes summan i **häckar** blir den troligtvis dubbelt så stor.

Kanna: gammalt svenskt rymdmått

Måven: ligger i område av Ekhults torn. Uttal med betoning på è.

Flisäng: ligger i område av Ekhults torn.

Förmedlade gårdar: När en gård hade för stort tryck på sig att betala skatt, kunde en förmedling ske, varvid en del avskrevs som skatteunderlag, så ägaren klarade av betala sin skatt, enligt ny norm eller skatteunderlag.

Äganderätt till äng.

Utdrag ur Högsbyboken Del 1 sid 274.

I Högsby äger man äng efter två principiellt olika konventioner.

Den första är: På grund av att man tillhör en viss by, d v s har en gård med byamål, äger man äng eller andel i äng inom sin bys gränser eller i vissa fall inom det skogslag som byn en gång tillhört. Den enskilda gården har möjlighet att utvidga ängen med grannarnas medgivande och inom ramen för gällande lag och förordning. Jag skiljer mellan inägoäng och utmarksäng.

Den andra är: Man äger äng eller andel i äng på grund av intag och på intagen nedlagt arbete oberoende av bytillhörighet.

Ängen i inägojorden eller gårdet. Äng i anslutning till åker inom gården och äng i särskilda ängsgården i anslutning till åkergårderna står i särställning i förhållande till övrig äng. Man kan äga sådan äng efter andra normer än övriga ängar. Hit hör ofta gårdens äldsta äng. Det var denna inägoäng som man särskilt tog hänsyn till vid 1600-talets slut, när man talade om åker och äng i domböckerna, se ovan, och det är i stor utsträckning på bekostnad av denna inägoäng som man utvidgat sin åker. Ängen i åkersgårdet eller änggårdet har varit stationär. Om den ej uppodlats har den haft sitt givna läge.

I bevarade kartor från 1600-talets slut och 1700-talets början möter vi tre typer av inägoängar ägorättsligt sett: a) oskiftad äng, b) skiftad äng och c) urfjäll.

a) oskiftad äng fick man sin andel efter byamål, d v s den gemensamma ängens avkastning delades mellan delägarna efter respektive gårds storlek. Andelen i höet blev proportionell. Ängen i gårdet var omkring år 1700 i allmänhet oskiftad. På kartan över Ruda år 1703, finner vi dels oskiftad, dels skiftad äng: E deras äng, som de skiftesvis har tillsammans så i åkergården så i ängarna, hårdvall. F är god hårdvall i kvarnlyckan, där var har sitt skift efter byens mahl.

I Åhagarna är ängen skiftad. Se respektive gårds nummer på kartfiguren. På Ruda karta av år 1723, som finns på Krigsarkivet, står på ängen mellan gårderna och Emån: "Ruda Byes samfälte Eng kallas Lunden" = (RudaLund?)

b) skiftade inägoängen uppdelad i tegar. Liksom åkern var skiftad i tegar, hade i detta fall var bonde sina ängstegar. För Rudas del finner vi dessa ängar utmed gränsen mot Släthult, se åter karta 1703.

Ruda år 1703

Här får vi klart för oss att **No.1** Bengt och Jons infanterihemman hade starräng nere vid Alebo. Att **No 2** Cronohemmanet hade utängar vid Måven.

Att **No. 3** Skattehemmanet hade utängar vid Alebo och starrängar i Flisäng. Vid Flisäng fanns också en äng som kallades "Kronänga" låg under Bötterum, berättar Olle Hermansson. Flisäng

köptes av Olle Hermansson för flera år sedan, se kartan. Flisäng och "Kronänga" gränsar intill varandra och ligger i närområde av Ekhults torn.

No. 5 Är Frälsehemmanet, fru Marta Stråles.

Detta är byamål i Ruda. Här fattas visserligen den 5:te gården, men eftersom den är lika stor som den första är den lätt att rekonstruera. Det är skattegården med 11 stänger och 4 kvarter som har 10 tunnor och 2 skäppor åker ovan. Och det är Michels kronogård med 9 stänger och 4 kvarter som har 8 tunnor, 2 skäppor och $2,1/3$ kannor åker.

Den sammanlagda åkerarealen för de fem hemmanen i Ruda år 1703 är 51 tunnor, 1 skäppa och $6,2/3$ kannor, d v s i genomsnitt 10 tunnland per hemman. I praktiken har det senast tillkomna hemmanet mindre.

Eftersom det är åkern i Dalsgärdet, Mellangärdet, Lundagärdet och Kvarnlyckorna, som är delad efter byamål, samt ängen i Kvarnlyckan, uttryckligen omtalad, har jag av vars och ens innehav i vart och ett av de nämnda gårderna räknat ut varje delägares procentuella tilldelning år 1703, se föregående tabeller.

Tillägg: Gård nr 5 ägdes av Märtha Stråle på höger sida om vägen Fr Åsebo till Ruda Gård.

År 1723 den 23/7 skattlägges det större frälsehemmanet, som säges vara ett halvt enligt köpebrev och arvslott men är ett helt i kronans jordebok. Husen beskrives. För åkern dras av $1/3$ för trädesjord. Läger man till denna tredjedel, blir åkerarealen 8 tunnor 1 skäppa $1/2$ kanna. År 1703 redovisas detta hemmans åker i gårderna som 8 tunnor 2 skäppor $1,1/3$ kanna.

Härtill kom åker i tomt och lyckor på utmark, vilket gav slutsumman 11 tunnor 2 skäppor $21/3$ kannor. Av hela Ruda bys sammanlagda utmarkslyckor hade detta hemman odlat upp 45 procent, vilket visar vilka möjligheter till nyodling som den enskilde hade inom bygemenskapen.

Till denna akt hör en karta över inägojorden, där hemmets åkertegar är utritade på 29 ställen inom de tre gårderna. Med ledning av den utritade åkerarealen på 1703 års karta får man vissa kunskaper om teglagen år 1723. Skogen var skiftad redan år 1703. I 1737 års skogslängd omtalas att skatte- och kronohemmanen "hafwa sin skog i wissa Skiftslag delta och 1 Park samfelt, ihopa med ett helt och $1/4$ frelse.

År 1747 sker delning av alla ägor: "samfälte eller i tegskifte varande åkrar och ängar".

Frälsegårdarna vill dela efter räntan, vilket skulle givit den större frälsegården och de båda skattegårdarna lika del, därefter den mindre frälsegården och minst kronogården. Lantmätaren mäter bredden på deras tegar och får som resultat följande:

År 1747		
nr 1	Löjtnant Utterboms frälse	$19 = 14^{8/13} \%$
nr 2	Mellangården	$33 = 25^{5/13} \%$
nr 3	Krono rusthåll	$25 = 19^{3/13} \%$
nr 4	Storegården	$33 = 25^{5/13} \%$
nr 5	Handelsmannen Sven Bruns frälse	$20 = 15^{5/13} \%$

Lantmätaren använde 1747 års proportionstal i hustomt, stångfallsåkrar och ängar. I skog, utmark och beteshagar fick däremot alla hemmanen lika. De enskilda delägarna i de stora ängsföretagen från Ruda by skulle enligt hans förmenande dela med sig av sina innehav så att alla bönderna i byn fick sin proportion av utängar, dvs. även av de utängar som var egna fastigheter.

Text till Karta Ruda år 1703.

Skogens avmätning och delning i Ruda by år 1703 genom Samuel Frigelius (LSA G 41/40). Byns ägor gränsar i norr till Emån och i söder till Trändeån. Skogen delades mellande fem hemmanen på följande sätt:

1. Bengt och Jons infanteri löningshemman, skattevrak 1, förmedlat till ½ hemman.
2. Michel kronohemman 1 förmedlat till ½ hemman, kavalleri stam.
3. Skattehemman 1 (½ kavalleri ruststam, ½ augment).
4. Frälsehemman 1 förmedlat till ¼ hemman Kapten A. Billingberg.
5. Frälsehemman 1, fru Marta Strähles.

De olika ägorna kallades:

A horvesmark, **B** momark, **C** god betesmark med ung björkskog och "kiärriddor" **D** odelad mobacke med ung tallskog till "byens gerdslé". **E** äng, som de skiftesvis hade tillsammans "så i åkergården så i ängarne", hårdvall. **F** god hårdvall i kvarnlyckan där var har sitt skift efter "byens mahl".

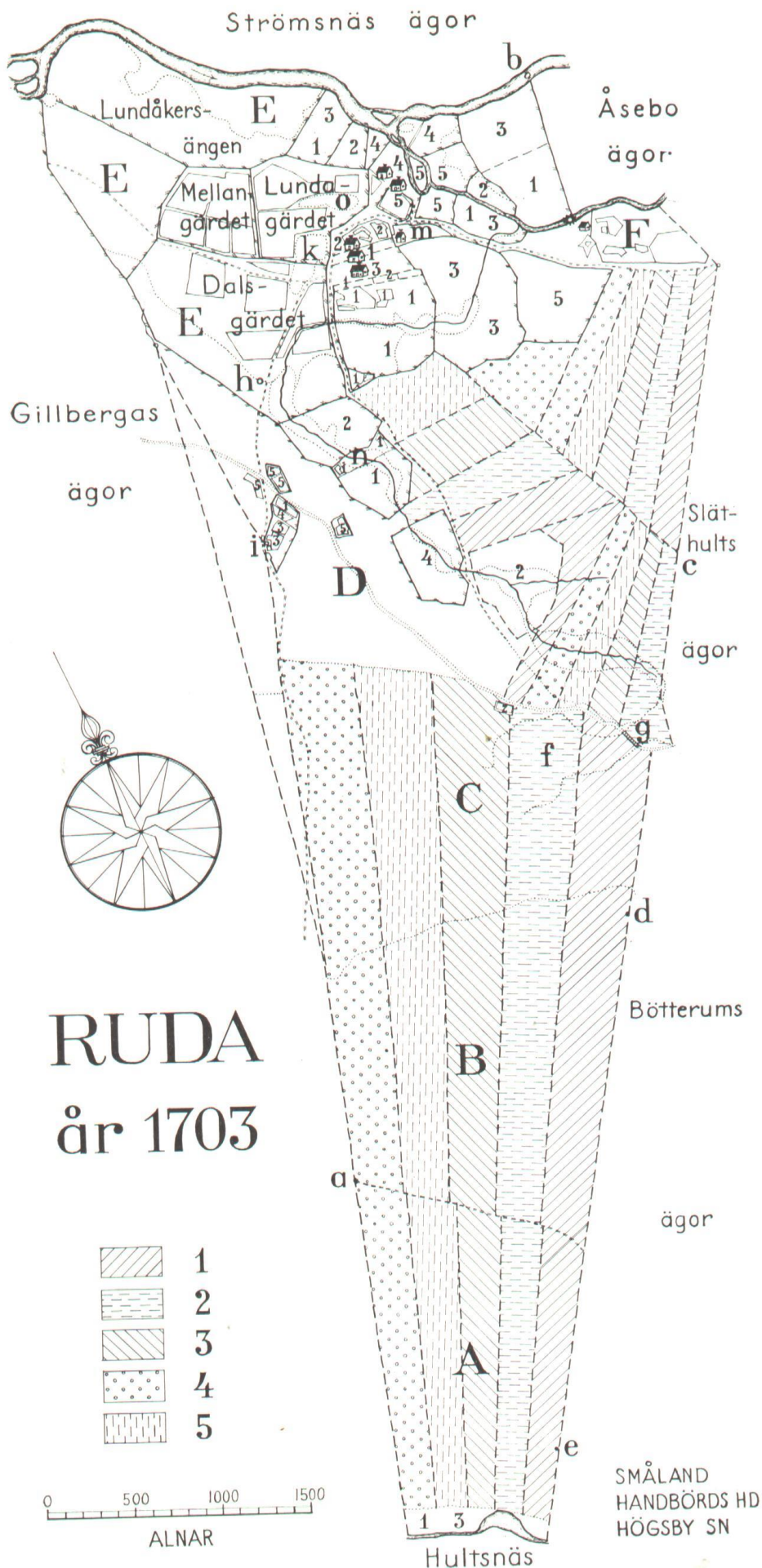
6. Följande gränsmärken finns angivna:

a) Korsek, **b**) Styretufva Sochne skiähl, **c**) Olfwabacke Skiähl, **d**) Foglehall, **e**) Röste stenar.

Dessutom finns utmärkt:

f) Åtelskärr; **g**) Åtelkärrsbro; **h**) tjärdal; **i**) källa; **k**) stenig ekbacke; **m**) soldattorp och dess hage; **n**) äng till soldattorpet; **o**) ekekulle.

Utritad av Ingrid Vallin 1964.

I akten 1747 namngives de olika teglagen: Dalsgärdet, Getåkrar, Leigdra, Brebråten, Känekärs, Galgegrinds åkrar, Lyckestånden, Räfåkrarne, Tiärngropestycken, Twärskiften o a . Efter 1747 års delning följer långa processer under många år och den nydelade åkerjorden synes ej kunna tillträdas utan man förbliver vid sina gamla innehav. Ruda var en oregelbunden enkel radby vid 1700-talets början. Vid laga skiftet 1912-14/14⁸) är den gamla byplatsen försvunnen. Alla fem hemmanen har sammanslagits under en ägare. I nordvästra hörnet av bytomten ligger en herrgård på en rymlig gårdstomt med boningshus och två flyglar som vänder ryggen åt den trelängade uthusplanen.